

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-71-67>

УДК 336.1

ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

TAX REGULATION IN UKRAINE: LEGAL ASPECTS

Виклюк Мар'яна Іванівнакандидат економічних наук, доцент,
Львівська філія ПВНЗ «Європейський університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6039-2515>**Саламін Андрій Михайлович**аспірант,
ПВНЗ «Європейський університет»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-3699-1707>**Vykliuk Mariana, Salamin Andriy**
European University

Стаття присвячена розгляду податкового регулювання в Україні у контексті правових засад. Зазначається, що за формою впливу податкове регулювання має непрямої характер, адже базуються на врахуванні економічних інтересів суб'єктів господарювання через формування державою податкової політики, основні засади котрої прописані у національному законодавстві. Аргументовано, що правове регулювання податкових процесів ґрунтується на свідомому, цілеспрямованому та активному використанні регулюючої функції податків з метою досягнення соціально-економічної ефективності для усіх учасників податкового процесу. Відзначено, що базовими правовими характеристиками податкового регулювання є цільовий характер, обов'язковість сплати податків, примусовий характер та економічна доцільність. Розроблено правові аспекти податкового регулювання, що реалізуються на трьох рівнях: законодавчому рівні; через підзаконні акти; на локальному рівні.

Ключові слова: податкове регулювання, правові аспекти, податки, податкова система, оподаткування.

The article is devoted to considering tax regulation in Ukraine in the context of legal principles. It is noted that tax regulation is a tool for filling the revenue part of the state budget, helps to overcome the negative consequences of economic stagnation in times of crisis, and ensures the activation of the business sector through the formation and implementation of tax policy measures. The purpose of the article is to study the legal aspects of tax regulation in Ukraine and identify problems and prospects for the implementation of tax regulation practice in today's realities. The scientific research was accompanied by the development of scientific works, legislative and regulatory documents, and the use of scientific methods, in particular: the method of system analysis, and cognition, as well as the method of comparison. It is noted that in terms of the form of influence, tax regulation is indirect since it is based on taking into account the economic interests of business entities through the formation of a tax policy by the state, the main principles of which are spelled out in national legislation. It is argued that the legal regulation of tax processes is based on the conscious, purposeful, and active use of the regulatory function of taxes to achieve socio-economic efficiency for all participants in the tax process. It is emphasized that from the point of view of the legal aspect, tax regulation ensures, on the one hand, the development of rules, compliance with which is mandatory for all economic entities, and on the other hand, the ability to bear responsibility for compliance with the rules established in the legislation. It is noted that the basic legal characteristics of tax regulation are the targeted nature, the obligation to pay taxes, the compulsory nature, and economic feasibility. The legal aspects of tax regulation are developed, which are implemented at three levels: the legislative level (supreme acts: the Constitution, codes, laws); through subordinate legislation (Presidential decrees, government resolutions, including departmental acts); at the local level (individual acts, various civil law contracts, development programs, administrative acts of local authorities, etc.).

Keywords: tax regulation, legal aspects, taxes, tax system, taxation.

Постановка проблеми. Використання виважених заходів реформування податкової системи України, за яких податкове регу-

лювання виконує роль інструмента наповнення дохідної частини державного бюджету, сприяє подоланню негативних наслідків еко-

номічного падіння держави в умовах війни, забезпечує активізацію діяльності економічних суб'єктів через формування та реалізацію антикризових заходів в системі оподаткування. Це дозволяє задовольнити не лише фінансові потреби держави, а й сприятиме виконанню нагальних соціальних завдань, перерозподілу доходів між різними економічними агентами та населенням, забезпечити підтримку платоспроможного попиту. Однак фінансова сфера потребує належного правового обґрунтування зазначених заходів, а відтак дослідження нормативно-правової бази з досліджуваного питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-прикладні засади податкового регулювання, зокрема правових особливостей, існуючих проблем правового реформування системи оподаткування та перспектив розвитку представлено в наукових працях українських вчених: П. Була [8], Ю. Вовк [3], В. Горин [8], Т. Єфименко [4], Н. Кучерявенко [7], О. Логвінової [6], Г. Нагорня [3], О. Поколюх [5], В. Черноус [8] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Ґрунтовний аналіз наукових та нормативно-правових джерел засвідчує, що в умовах економічної кризи та військового стану, становлення теорії і практики податкового регулювання національної економіки потребує подальшого огляду та розвитку, зокрема вивчення особливостей правового регулювання, перспективних науково-методичних засад його впливу на макроекономічну стабілізацію держави. Тому, визначення правової природи податкового регулювання потребує подальшого вивчення.

Метою статті є дослідження правових аспектів податкового регулювання в Україні, визначення особливостей реалізації практики податкового регулювання в реаліях сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж представити правову характеристику суті податкового регулювання слід звернутися до розуміння природи податкового регулювання. Узагальнюючи думку фахівців, слід відзначити, що за формою впливу податкове регулювання має непрямий характер, адже базуються на врахуванні економічних інтересів суб'єктів господарювання через формування державою податкової політики, основні засади котрої визначені національним законодавством. Застосовуючи інструменти податкової політики, держава за допомогою нормативно-правового забезпечення, зазвичай, здійснює регулювання най-

більш бюджетоформуючих податків, а також галузей та сфер національної економіки.

Правове регулювання податкових процесів ґрунтується на свідомому, цілеспрямованому та активному використанні регулюючої функції податків з метою досягнення соціально-економічної ефективності для усіх учасників податкового процесу. Воно визначає перелік умов, за яких платник податків враховує інтереси держави в процесі власної господарської діяльності, котрі одночасно відповідають інтересам суспільства.

Правова форма податкових відносин визначає економічний зміст процесу регулювання. Адекватність віддзеркалення правового характеру економічних відносин оподаткування є умовою ефективності податкового закону, який представляє собою систему вимог щодо досягнення ефективності використання законодавчих норм [6, с. 154–155].

На переконання Н. Кучерявенко ефективність закону в сфері оподаткування визначається проявами оптимальності, а саме: а) вичерпність кількості податків та зборів; б) визначення виключно ефективних податків та зборів, відмова від застосування у практиці оподаткування неефективних та нерациональних; в) раціональне співставлення у практиці оподаткування різних типів податків та зборів (майнові, непрямі, прибуткові) і їх застосування у різних територіальних масштабах; г) застосування спеціальних процедур, зрозуміле гарантування їх додержання процедурними нормами [7, с. 202–221].

Враховуючи складність та багатоаспектність системи податкового регулювання можна стверджувати, що правові методи відносяться до найважливіших функцій держави в сфері державного регулювання. Методи даної групи створюють регулюючий вплив через правову регламентацію конкретних видів податків та податкових ставок, систему оподаткування і методи податкового адміністрування. При цьому, система податкового регулювання є доволі складною системою, котра ефективна у випадку покладення у її основу ефективних принципів податкових відносин. Саме тому, з точки зору правового аспекту вона забезпечує, з однієї сторони, розробку правил, дотримання котрих є обов'язковим для всіх економічних суб'єктів, а з іншої – здатність нести ними відповідальність за додержання встановлених правил у законодавстві.

Мета правового регулювання процесів оподаткування полягає в тому, що воно має ство-

рити нормативно-правову модель для наповнення бюджету та водночас стимулювати соціально-економічний розвиток держави. На наше переконання, правові аспекти податкового регулювання реалізуються на трьох рівнях (рис. 1): законодавчому рівні (акти вищої сили: Конституція, кодекси, закони); через підзаконні акти (укази Президента, урядові постанови, що включають і відомчі акти); на локальному рівні (акти індивідуального характеру, різноманітні цивільно-правові договори, програми розвитку, адміністративні акти місцевих органів влади тощо).

Перший законодавчий рівень правового податкового регулювання є одним із найскладніших. Це може свідчити про недосконалість законодавчої бази у сфері оподаткування та, зазвичай, про нестабільність механізмів оподаткування. До загальних недоліків слід віднести [3; 5; 8]: нестабільність, неоднорідність, складність норм та значні суперечності у податковому законодавстві; обмеженості щодо використовуються дієвого податкового інструментарію підтримки підприємницької активності та його неефективності щодо створення фінансових можливостей у

процесах відтворення капіталу економічними суб'єктами; існування економічно безпідставних відмінностей щодо формування та оцінки витрат та доходів щодо обчислення ПДВ та податку на прибуток нормативно-правовою базою обліку у процесі визначення фінансового результату; замкненість системи податкового законодавства, яка гальмує Євроінтеграційні процеси; висока ціна адміністрування деяких видів податків та зборів порівняно із доходами одержаними від їх справляння тощо. Існуючі проблеми вимагають вдосконалення податкового регулювання та оптимізації діючої системи оподаткування задля забезпечення потреб оборони держави, а також фінансового забезпечення соціально-економічних програм розвитку.

Правовою основою законодавчого рівня є Конституція України, Податковий кодекс України, Митний кодекс; нормативно-правові акти, що регламентують відносини, що виникають під час переміщення товарів через кордон; міжнародні договори, до яких Україна приєдналася, котрі регулюють міжнародні відносини у сфері оподаткування (наприклад, пов'язані із подвійним оподаткуванням); про-

Рис. 1. Нормативно-правове забезпечення податкового регулювання

Джерело: узагальнено на підставі наукових досліджень

грами розвитку регіонів та територій, галузей та сфер національної економіки тощо. Серед регламентуючих нормативно-правових документів також слід віднести підзаконні нормативно-правові акти: укази Президента, постанови ВРУ, декрети КМУ тощо [4, с. 43].

Держава на основі нормативно-правового забезпечення гарантує стабільність основних принципів оподаткування, тоді як механізми та правила їх дії фіксуються у Податковому кодексі України (ПКУ). Він визначає правові засади податкового регулювання в Україні [1]. У ПКУ чітко прослідковується регулююча функція податків, яка виступає базою податкового регулювання у державі. Податковий кодекс, який набув чинності з 1 січня 2011 р. прийшов на заміну значної кількості законодавчих актів у сфері оподаткування. У класичному розумінні його слід розглядати як документ, який «...повинен оптимально поєднати фінансову функцію податків, від якої залежить фінансова забезпеченість держави, та регулювальну з метою зниження обсягів тіньової економіки» [5, с. 279]. У цілому, в кодексі визначаються склад і структура податків, принципи та норми оподаткування, порядок справляння податків, процедура податкового кредиту та порядок надання податкових пільг, адміністрування податків та контроль за своєчасністю сплати.

У ПКУ у ч. 2 ст. 111 встановлено відповідальність за порушення податкового законодавства у вигляді фінансових санкцій (штрафів) та/або пені. Важливо, що притягнення до податкової відповідальності не звільняє суб'єктів від настання несприятливих наслідків згідно норм законодавства. Тому існує розподіл порушень податкового законодавства за ступенем небезпечності, що тягне за собою фінансову відповідальність, адміністративну (проступок), кримінальну відповідальність (кримінальне правопорушення) [1].

Податкове регулювання має цільове спрямування і реалізовується одночасно на двох рівнях взаємодії держави з платниками, через формування системи податків та зборів місцевого та загальнодержавного призначення (ст. 8 ПКУ):

- на загальнодержавному рівні через систему загальнодержавних податків й зборів;
- на місцевому рівні через систему місцевих податків й зборів, а також надання податкових пільг в обсягах сум, які передбачаються у місцевих бюджетах.

Окрім цього, цільове спрямування податкового регулювання визначається рівнем вза-

ємодії платників податків та держави. Вплив держави на платників податків (фізичні особи, підприємці та домогосподарства) визначається особливостями їх оподаткування та потребами у зростанні власних доходів. Ефективність заходів податкового регулювання юридичних осіб визначає передумови економічного розвитку економіки в цілому та її сфер. Збалансованість розвитку економіки досягається лише за умови досягнення компромісу між усіма групами платників та рівномірності розподілу податкового навантаження.

Суб'єктивний вплив податкового законодавства на досягнення ефективності регулюючих заходів передбачає узгодження погляду на трактування особливостей податкових законів, фаховості податківців-правників та вміння правильно застосовувати здобуті знання у системі податкового регулювання загалом [6, с. 157].

У Конституції України представлені базові положення правового регулювання податкових відносин у суспільстві, внаслідок сплати податків. Зокрема, у ст. 67 зазначається, що «кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Усі громадяни щорічно подають до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом» [2]. Як бачимо, чітко прослідковується визначальна риса податку – обов'язковість платежу. Саме обов'язковий характер консолідує економічну та правову природу податків, справляння яких забезпечує наповненість бюджетів. Наповненість державного бюджету допомагає державі виконати поставлені перед нею функції та на основі системи податкового адміністрування і контролю виключає можливості ухилення від сплати податків та обов'язкових платежів.

Обов'язковість сплати податків визначається також і примусовим характер, тобто податки сплачуються у разі настання подій, які передбачали сплату податків, наприклад: надходження виручки від реалізації продукції (товарів), робіт, послуг; перетин кордону, одержання туристичної послуги тощо. При цьому, кожен різновид податку надходить до чітко визначеного бюджету, що визначається класифікацією податків на місцеві та загальнодержавні. Звідси можна виокремити ще одну властивість податків – цільове спрямування.

Отже, правові аспекти податкового регулювання визначаються нормативно-правовими актами і спрямовані на консолідацію інтересів

та подолання суперечностей між усіма сторонами податкового процесу, носить цільовий характер та передбачає обов'язковість сплати податків та платежів. Зрозуміло, що платники податків зацікавлені у зменшенні бази оподаткування, зниженні ставок податків та скороченні кількості податків та платежів, що сприяє їх виживанню у складних економіко-політичних умовах. Однак, держава, як одна із зацікавлених сторін, прагне максимізувати власні надходження за рахунок збільшення дохідної частини бюджету від надходження податків для вконтиненту нею власних функцій і задоволення соціально-економічних та військових потреб.

Висновки. Підсумовуючи, слід відзначити, що характеристика правових аспектів податкового регулювання в Україні дозволяє розглядати його як фінансовий інструмент державного регулювання, що потребує глибокого осмислення, дослідження та аналізу діючої практики використання з метою подальшого вдосконалення. Це вимагає застосування з боку компетентних органів державної влади найбільш ефективних правових норм, законодавчо адаптованих до сучасних реалій функціонування економіки та ефективне реформування на основі поєднання всебічних заходів, спрямованих на адаптацію до умов військової економіки. Суть реформування системи податкового регулювання в умовах кризи полягає в тому, що будь-яке втручання в діяльність функціонуючих економічних агентів, чи відтворювальних процесів повинна бути економічно доцільною, або ж обґрунтована необхідністю фінансової стабілізації. Зазначене виступатиме предметом подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Податковий Кодекс України: закон України від 02 грудня 2010р. № 2755-VI (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Z960254K>
3. Нагорняк Г., Вовк Ю. Проблеми податкового регулювання в Україні та шляхи їх вирішення. *Галицький економічний вісник*. 2010. № 2 (27). С. 140–152.
4. Податкова система України: навч. посібник. Заг.ред. Т. І. Єфименко. Київ : Державна навчально-наукова установа «Академія фінансового управління», 2012. 656 с.
5. Поколюда О. В. Податкове регулювання в Україні. *Збірник наукових праць «Вісник економіки транспорту і промисловості»*. Вип. 38. Харків : УкрДАЗТ. 2012. С. 278–281.
6. Логвінова О. В. Сучасні виклики корегування ефективності застосування законів (на прикладі податково-правового регулювання). *Проблеми законності*. 2024. Вип. 16. С. 148–159.
7. Кучерявенко Н. П. Курс податкового права : в 6 т. Харків : Легас, 2004. Т. 2: Введення в теорію податкового права. 600 с.
8. Горин В. П., Була П. В., Чорноус В. С. Податкова політика України в умовах воєнного часу: реалії, безпекові виклики та перспективи подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 18. С. 23–31.

REFERENCES:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), Law of Ukraine No. 2755-VI "Podatkovyj Kodeks Ukrainy" [Tax Code of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3428-20#Text> (Accessed November 28, 2024).
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), Law of Ukraine No. 254k/96-VR "Konstytucija Ukrainy" [Constitution of Ukraine]. Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/Z960254K> (Accessed November 28, 2024).
3. Naghornjak, Gh. and Vovk, Ju. (2010) Problemy podatkovogho rehuljuvannja v Ukraini ta shljakhy jikh vyrishennja [Problems of tax regulation in Ukraine and ways of their solution]. *Galician Economic Bulletin*, no. 2 (27), pp. 140–152.
4. Yefymenko, T. I. (2012) Podatkova systema Ukrainy [Tax system of Ukraine]. Kyiv : State Educational and Scientific Institution "Academy of Financial Management", 656 p. (in Ukrainian)
5. Pokolodna, O. V. (2012) Podatkove rehuljuvannja v Ukraini [Tax regulation in Ukraine]. *Collection of scientific works "Bulletin of Transport and Industry Economy"*, vol. 38, pp. 278–281.
6. Logvinova O. V. (2024) Suchasni vyklyky koreghuvannja efektyvnosti zastosuvannja zakoniv (na prykladi podatkovo-pravovogho rehuljuvannja) [Modern challenges of adjusting the effectiveness of the application of laws (on the example of tax and legal regulation)]. *Problems of legality*, vol. 16. pp. 148–159.

7. Kucheryavenko, N. P. (2004) Kurs podatkovogho prava : v 6 t. [Course of tax law: in 6 volumes]. Kharkiv : Legas, 600 p. (in Ukrainian)

8. Goryn, V. P., Bula, P. V. and Chornous, V. S. (2024) Podatkova polityka Ukrainy v umovakh vojennoho chasu: realiji, bezpekovi vyklyky ta perspektyvy podolannja [Tax policy of Ukraine in wartime: realities, security challenges and prospects for overcoming]. *Investments: practice and experience*, no. 18, pp. 23–31.